מעריב ספרות·אמנות·ביקורת

דוד תמר

האם חיבר ש״י עגנון את התפילה לשלום המדינה?

התפילה לשלום מדינת ישראל, הנאמרת בשבתות ובמועדים בבתי כנסיות לפני תפילת מוסף, יסודה בסדר התפילות וההודיות שנתקנו ליום העצמאות. התפילה נתחברה לראשונה כמדומה, כמה חדשים לאחר יסוד מדינת ישראל.

יש תחת ידי התפילה לשלום המדינה, שכתוב בתחתיתה „ירושלים עיר הקודש, תובב״א, אלול תש״ח". לאחר התפילה נאמר „תפלה לשלום מדינת ישראל — — — יסודה ותיקנה רבותינו שבארץ־ישראל הרבנים הראשיים הגריא״ה הלוי הרצוג והגרב״צ עוזיאל שליט״א. וכן מובאת תפילה זו ב„סדר התפלות וההודיות של חג העצמאות, ה׳ באייר, יסדוהו ותקנוהו רבותינו שבארץ־ישראל הרבנים הראשיים שליט״א הגריא״ה הלוי הרצוג והגרב״צ עוזיאל", שנדפס בשנת תשי״א.

בעיתון „הארץ" מי״ז באלול תש״ח (21.9.48) נדפסה תפילה זו ולפניה נכתב ש„הרבנים הראשיים לארץ ישראל ר׳ י. א. הרצוג ורב״צ עוזיאל יסדו ותיקנו — — — את התפלה הזאת להאמר בכל בתי הכנסת בארץ ובתפוצות על ידי הש״ץ בשבתות ובמועדים אחרי קריאת התורה". ולאחריה נכתב „מוסרים לנו שליד הרב הראשי ר׳ י. א. הרצוג השתתף גם הסופר ש״י עגנון בניסוח התפלה".

מר רפאל וייזר, הממונה על „יד עגנון" בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, מסר לי בטובו את נוסח התפילה לשלום המדינה בכתב־ידו של הסופר, שנביא מיד. הנוסח שונה בכמה תיבות מנוסח התפילה הנאמר בבתי הכנסיות. התיבות הללו נדפסות להלן באות שונה. כן מחק עגנון כמה תיבות ורשם שתי פעמים מעל לשתי תיבות תיבות אחרות. והרי התפילה:

„אבינו שבשמים צור ישראל וגואלו ברך את מדינת ישראל ראשית צמיחת גאולתנו. הגן עליה באברת חסדך ופרוש עליה סוכת שלומך ושלח אורך ואמתך לראשיה שריה ויועציה, ותקנם בעצה טובה מלפניך. תנה עוזך וגבורתך וחזק ידי מגיני ארצך לוחמי מלחמתך הנחילם[1] ה׳ אלקינו ישועה ועטרת נצחון תעטרם.[2] ונתת שלום בארץ ושמחת עולם ליושביה.

ואת אחינו פליטת עמך בית ישראל פקוד בכל ארצות פזוריהם ותוליכם מהרה קוממיות לציון עירך ולארץ משכן שמך, כמו שכתבת בתורתך אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה׳ אלקיך ומשם יקחך והביאך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה למען נשמור חוקיך ונעשה רצונך.[3] הופע בהדר גאון עוזך על כל יושבי תבל ארצך, ויאמר כל אשר נשמה באפו ה׳ אלקי ישראל מלך ומלכותו בכל משלה. אמן סלה."

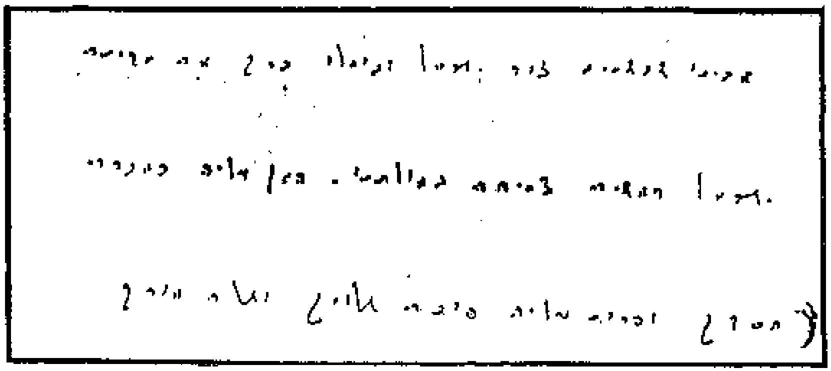

תגרבה בכתב ידו של עגנון

מצד שני ספר לי מר וייזר מכתב שכתב לפני תשע שנים ומעלה בכ׳ באדר תשל״ה (1975) הרב יעקב גולדמן. מזכירו של הרב הרצוג ז״ל, לגבי אמונה ירון, בתו של ש״י עגנון, שממכתבו אתה למד, שעיקר התפילה נכתב ע״י הרב ושהסופר „רק קיצר ושיפר פה ושם את הלשון", והרי מכתבו של הרב גולדמן בהשמטות אחרות: „עליתי יום אחד להרב הרצוג זצ״ל ומצאתיו נרגז. הוא סיפר לי שמבקשים ממנו לחבר תפלת למדינה בפסק ימים אחרים — — — אמר לי הרב איני רגיל בכאלה, לחבר תפלות, ומה עוד בזמן קצר — — — אמרתי לו, אין הדבר נורא. תחבר תפלה כמיטב יכלתך ואני אביא את הנוסח לפני מר עגנון שישים עינו עליו ויעיר את הערותיו, כלומר, יתקן מה שטעון תיקון. הרב הסכים להצעתי בשמחה ומיד ישב וכתב התפלה. אני הבאתי אותה לאבא ז״ל [ש״י עגנון] והוא בקשני לחזור למחרת וימציא לי את הערותיו.

„למיטב זכרוני אבא לא שינה הרבה, רק קיצר ושיפר פה ושם את הלשון. אולם הוסיף הביטוי „ראשית צמיחת גאולתנו", ותמיד כשהיה שומע התפלה בבית הרב אונטרמן היה אומר לי, אתה הלא יודע שאני הכנסתי ביטוי זה".

ברצוני רק להוסיף שהביטוי „ראשית צמיחת גאולתנו" מצאתי באגרות הרב קוק ז״ל, וכעת איני זוכר מקומו".

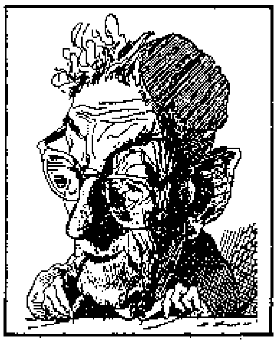

ש״י עגנון

תחילה עלי להעיר, „שלא מצאתי לעת־עתה את הביטוי „ראשית צמיחת גאולתנו" באגרות הראי״ה. שאלתי ר״מים ואברכים מישיבת מרכז הרב וגם הם לא ידעו להשיבני דבר. מצאתי לשון מעין זה בהערה של הראי״ה קוק זצ״ל לחוברת „הגלות והגאולה" של הרב דב דראבקין. שם כתב הרב קוק „...כראשית צמיחת גאולת עמנו על אדמת קודש". זה מובא בספרו של הרב מ״צ נריה „מועדי הראי״ה של מרן אברהם יצחק הכהן קוק זצ״ל", הוצאת מוריה, תשמ״ב. עמ׳ שס״ח.

לעצם העניין — קשה ליישב את הדברים. יתכן, שהטעהו זכרונו של הרב גולדמן, שכתב את הדברים כ״ז שנים לאחר פטירת הרב הרצוג ושהיה כבר בשנת תשל״ה באמצע שנות השבעים לחייו (עד מאה ועשרים).

שלושה טעמים מכריעים לצד הדעה שעגנון כתב את התפילה: הסופר לא היה מעתיק בעצם כתב־ידו תפילה שנתחברה לא על ידו, לא היתה זו דרכו של עגנון להעתיק בכתב־ידו יצירות של אחרים; הלבטים בניסוח והמחיקות בשני מקומות בכתב־היד; היופי הסיגנוני של התפילה. קשה להניח שנתחברה בידי הרב הרצוג, שהעיד על עצמו, ש„איני רגיל בכאלה, לחבר תפלות, ומה עוד בזמן קצר".

לכך יש להוסיף, שבשתי המהדורות הראשונות של התפילה (ואולי גם במהדורות שלאחריהן) נאמר, שייסדוה ותיקנוה שני הרבנים הראשיים כאחד, מה שודאי אינו נכון גם לפי מכתבו של הרב גולדמן.

---

1) מעל לתיבה רשם הסופר והנחילנו.

2) מעל לתיבה רשם תעטרנו.

3) כאן מחק הסופר שלוש תיבות — ולעבדך בלבב שלם.

ראובן קשאני

יום ה׳ באייר הוא חודש זיו

לזכר אחי בנימין שנהרג בירושלים, ביום ז׳ באייר תש״ח.

אייר, המכונה במקרא בשם „חודש־זיו" היה החודש השני לחודשי השנה לפי הלוח המקראי, כאשר חודש ניסן היה „ראשון לחודשי השנה". בחודש זה הוחל בבניית בית המקדש הראשון על ידי שלמה המלך, ובספר מלכים א׳, פרק ו׳ פסוק א׳ מסופר: „ויהי בשמונים שנה וארבע מאות לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זיו הוא החדש השני למלך שלמה על ישראל ויבן הבית לה׳". לפי ספר עזרא, החלו שבי ציון בזמן הבית השני, לבנות את בית ה׳ מקדש: „בשנה השנית לבואם אל בית האלהים לירושלים בחודש השני החלו זרבבל בן־שאלתיאל וישוע בן־יוצדק ושאר אחיהם הכהנים והלויים וכל־הבאים מהשבי ירושלים.. לנצח על מלאכת בית־ה׳" (שם, פרק ג׳, פסוק ח׳).

כינון עצמאות ישראל והקמת הבית השלישי, חל בחודש זיו, הוא החודש אייר, בשנת חמשת אלפים שבע מאות ושמונה שנים לבריאת העולם למנייננו. היא שנת תש״ח. ויום ה׳ באייר הוכרז על הקמת מדינת ישראל. יום שנקבע כראש השנה לעצמאות ישראל.

■ למען יוכלו לשבת בני ישראל בטח על אדמתם

מחשבי קיצין ודוחקי הקץ בכל הדורות, נתנו אותות וסימנים שונים למועד שיבת ציון והקמת הבית השלישי. אך עתים וזמנים אלה חלפו וגאולת ישראל התמהמהה לבוא, כפי שחזו החוזים.

בספר „תיקון יום העצמאות", שיצא לאור בשנת תשט״ו, על ידי המחלקה לחינוך ולתרבות תורניים בגולה של ההסתדרות הציונית, מובא ציטוט, המצביע על מועד גאולת ישראל שיהיה: „..בסוף החמשת אלפים ושבע מאות שנה לבריאת העולם, בקירוב, אם מעט קודם או מעט אחר כך, יבוא קיצנו בעזרת ה׳, למען יוכלו לשבת בני ישראל בטח על אדמתם.. למען יתראה לציון כל היות האמת אחת, ויהנו בגוף ובנפש מן העולם הזה, תחת אשר נענשו בשפל גלות האומות בגוף ובנפשם".

הדברים מקורם בפרשנות לחמש מגילות, להרב דיין יוסף ב״ר דוד אבן יחייא, עמ׳ ק״ו (הספר יצא בבולוניה, בשנת רפ״ח — 1528). לפי מקור זה, אכן, קמה מדינת ישראל בשנת התש״ח או בהפרש של 8 שנים. הפרשן כתב כבר לפני יותר מארבע מאות שנה, שהתקומה תהיה: „בקירוב, אם מעט קודם או מעט אחר כך", שאז ישוב עם ישראל לאדמתו ויחדש עצמאותו כבימי קדם.

■ חג העצמאות לפי א״ת — ב״ש

דורשי רשומות ובעלי נוטריקון ציינו, כי ימי חג הפסח מסמנים את החגים והזמנים של מועדי ישראל, שיהיו במשך כל השנה. על פי סימני א״ת—ב״ש (כלומר, כאשר א׳ האות הראשונה מספר האלף בית, מתחברת עם האות ת׳ האחרונה באותיות, וכך א״ת, ב״ש, ג״ר וכו׳) לפי סדר זה. א—ת א׳ של פסח היא היום, שיחול בו יום תשעה באב. ב—ש ב׳ של פסח הוא היום שבו יחול חג השבועות. ג—ר ג׳ של פסח הוא יום ראש השנה. ד—ק ד׳ של פסח חל ביום קריאת התורה ושמחת תורה. ה—צ ה׳ של פסח מקביל ליום צום כיפור. ו—פ ו׳ של פסח חל בו פורים שעבר ובקום מדינת ישראל, נמצא בן זוג צפור. גם ליום שביעי של פסח בסדר הא״ת—ב״ש, ושביעי של פסח ז—ע היא יום שבו חל חג עצמאותנו.

■ חג העצמאות או יום העצמאות?

תחילה היה ויכוח הא כיצד לקרוא לרך הנולד כלומר, ליום העצמאות. היו שהציעו לכנותו: „יום המדינה", „חג־החרות", „יום הקוממיות", „יום העצמאות", „חג העצמאות". מכל ההצעות, שהועלו נותרו שני השמות האחרונים בפי העם. יש שקוראים אותו „יום העצמאות" והמקפידים „חג העצמאות", ומה יהיה שמו בסופו של דבר, חג העצמאות או יום העצמאות?

בזמנו היו גם חילוקי דעות אם צריך לברך בחג ברכת „שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה", ונמצאו מחייבים ושוללים, כאשר כל צד הביא נימוקים להצדקת גישתו. כך היה גם בנוגע לאמירת ברכת „הלל" בשם ומלכות. עד היום מציינים בתי כנסת רבים, שקוראים הלל. מאידך, יש מתעלמים מאמירתו ומתפללים כמו ביום רגיל.

היו גם שהציעו לבטל את כל האיסורים והחומרות המתלווים ליום זה, שהוא גם אחד מימי ספירת העומר וכן להדליק נרות חג לפרסומי ניסא. ואת ועוד, היו שסברו שיש לומר בתפילה שמונה עשרה „יעלה ויבוא", אולם לא הוכרע לכאן או לכאן. לצערנו, אין סמכות דתית מקובלת, שיכולה להכריע חיתמו. לפחות בכל הנוגע לצד הדתי הקשור בחג העצמאות. יש להזכיר, כי בימי החשמונאים, כאשר גברו המכבים על אויביהם לא היססו מלקבוע בתפילת שמונה־עשרה, אמירת „על הניסים ועל הפורקן". האם מדינת עצמאות ישראל וכינוס פזורי ישראל, אינם מחייבים גם הם קביעת תפילת הודיה ליום הזה?

■ סדר שולחן ערוך לחג העצמאות

יום הזכרון לחללי צה״ל הסמוך ליום העצמאות, ומעורר עד היום תרעומת ופלוגתא עם הורים שכולים. כך קשה לבני משפחות החללים להשתתף בשמחת האומה כולה, בעודם שרויים בהרהורים נוגים על יקיריהם.

נראה, שטרם גיבשנו צורה נאותה של חגיגות. הגיעה השעה שנשכיל לתת תוכן וצורה כדי שיורגש החג, ולאו דווקא בזה שהמונים ינהרו לרחובות העיר והילדים יכו בפטישים. על הגורמים הנוגעים בדבר להטיל על צוות אנשי תשובה, שיציעו מעין „שולחן ערוך" לבית ישראל לעדותיו בארץ ובגולה, כדי לחוג את החג בצביון אחיד ככל שאפשר.

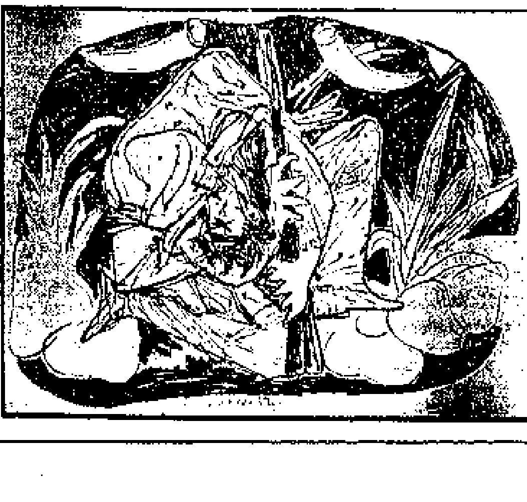

מרסל ינקו, חייל פצוע, 1960

חמוטל בר־יוסף

ביום העצמאות

ביום העצמאות הנה מושבות אלי עצמותי
נקיות, הוא ולא עצמו
שהייתי מהלכת את צעדיו
כמה וכמה משנות חיינו
כמו שהייתי מגששת בתאוה שוטה
את ריח קדם המשתף.
הנה הוא כמות שחדל לדמם.
חדלו אמרתי לו בעצם היום הנקי,
הפתוח והלא־מדמם
וכמעט חדלתי.

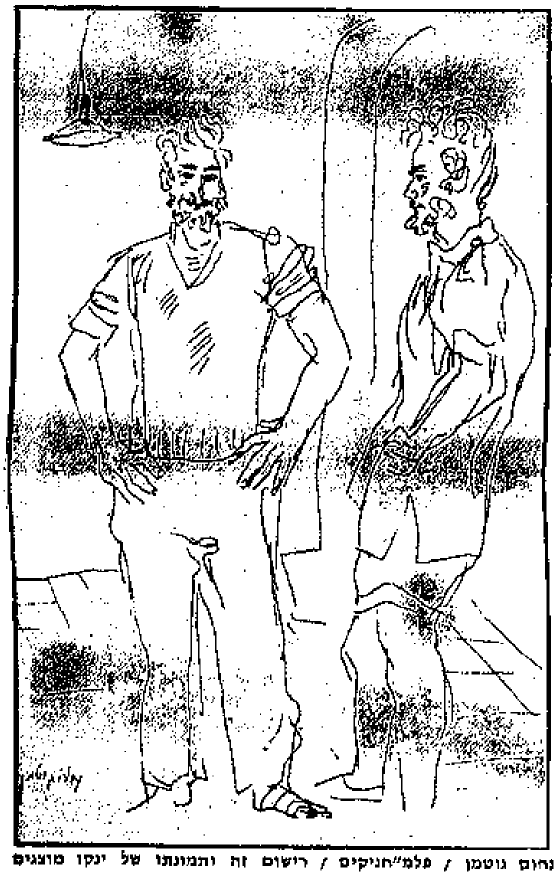

נחום גוטמן / פלמ״חניקים / רישום זה ותמונתו של ינקו מוצגים בתערוכת דור תש״ח באמנות הישראלית באוניברסיטת חיפה

אורציון ברתנא

שני ספרים

נתנו בדדיך שירי אהבה. נתנו כתמים מפנסים זרים על הקיר.
קשטנו את נשימות האף. תלינו בחדרים תמונות משפחה
כדי שיהיה מה לקשט ולזרק.
שמנו בלב העולם את השחום המשתק באור העמום של המנורה.
קשקשנו דם בסדין עד שהדם כבה.

לא דם זב מתוך לשונינו אלא זמן נדה
נגד משפט ששפטה האהבה
גופך כלים מתחברים לפרחי כסתה
על סדין שנקטף ונזרק לפני שחר לפח־הכביסה
כי מחר מקבלת מטה זו מצעים חדשים ואורחים חדשים.

מה יאמרו זה לזו שני ספרים
החוקרים האחד בשלום של השני
והופכים שפה צהובה לקירה
בתוך ערפל שבא אחרי חצות על עינים עכורות?
„הדם בא מתוכנו. לא שפטנו חיה.
ספנים נגררים לים לנבח יבשת אבודה".